

مطالعه گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی در دانشگاه‌های دولتی ایران

مهدی علیپور حافظی^۱

علی شرفی^۲

علی جلالی دیزجی^۳

مطالعات دانش‌شناسی

سال اول، شماره ۳، تابستان ۹۴

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۶/۱۶

تاریخ پذیرش: ۹۴/۰۲/۱۸

چکیده

هدف: هدف مقاله حاضر شناسایی وضعیت پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی از نظر موضوع، سال انتشار و شکاف موضوعی در دانشگاه‌های دولتی ایران بود. **روش‌شناسی:** برای وصول به هدف مذکور از روش پژوهش پیمایش توصیفی و تحلیل محتوا استفاده شده است. جامعه پژوهش حاضر شامل ۱۱۲۰ عنوان گزارش پژوهش (پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های) موجود در ۱۳ دانشگاه دولتی ایران بین سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ بود که ۷۴۹ عنوان از این پژوهش‌ها مربوط به پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی و ۳۷۱ عنوان از آن‌ها مربوط به مقاله‌های منتشر شده توسط محققان علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران در پایگاه اطلاعاتی سایمگو بود. طبقه‌بندی موضوعی پژوهش‌ها با استفاده از ۷ رده اصلی و ۱۸ رده فرعی بر مبنای نظام طبقه‌بندی لیستا (LISTA) انجام شده و برای گردآوری اطلاعات نیز از سیاهه واری پژوهشگر ساخته استفاده شده است. در انتها داده‌های طبقه‌بندی شده مورد تحلیل قرار گرفته و با استفاده از نمودارها و جداول توصیف شده‌اند. **یافته‌ها:** یافته‌ها نشان دادند که موضوعات فناوری اطلاعات، کتابداری، بازیابی اطلاعات، کتاب‌سنجی، مدیریت اطلاعات، منابع اطلاعاتی چاپی و الکترونیکی و فهرست‌نویسی و رده‌بندی بیشترین محورهای موضوعی هستند که در پایان‌نامه‌ها و مقالات محققان علم اطلاعات و دانش‌شناسی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. **نتیجه‌گیری:** در پایان‌نامه‌ها و مقالات علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران به موضوعاتی مانند منابع اطلاعاتی، هستی‌شناسی، وب‌معنایی، جستجو

۱. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)،

meh.hafezi@gmail.com

۲. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کتابخانه مرکزی دانشگاه شاهد،

atashbig_ali65@yahoo.com

۳. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، dizaji@yahoo.com

معنایی، دولت الکترونیکی، مدیریت منابع اطلاعات، نوآوری دانش، اشتراک دانش، سازمان‌دهی دانش، شبکه، خدمات اطلاعاتی و کتابخانه‌های دیجیتال کمتر پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: موضوع‌های پژوهش، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه‌های دولتی ایران، پایگاه اطلاعاتی سایمگو، پایان‌نامه‌ها، مقاله‌ها.

مقدمه

در اغلب دانشگاه‌های دنیا، یکی از شرایط دریافت درجه کارشناسی ارشد و دکتری ارائه گزارشی مکتوب از یک کار پژوهشی مستقل و مفصل است که توسط دانشجویان و با راهنمایی حداقل یک استاد انجام می‌شود، معمولاً این گزارش مکتوب را در مقطع کارشناسی ارشد پایان‌نامه و در مقطع دکتری رساله می‌نامند (لونبرگ و آیربی، ۱۳۹۳، ص ۱۳). پایان‌نامه اولین نمود قدرت تحقیقاتی و استنباطی دانشجو در فرآیند تحصیلات تکمیلی محسوب می‌شود. آگاهی از موضوعات موردبررسی در پایان‌نامه‌ها و گرایش‌های موضوعی آن‌ها در هر رشته‌ای می‌تواند حوزه‌های پژوهشی، نیازهای جامعه پژوهشی و خلأهای پژوهشی ناشی از آن را نشان داده و از دوباره کاری‌ها در امر پژوهش جلوگیری به عمل آورد.

همواره یکی از مهم‌ترین موارد در ارزشیابی پژوهش‌ها با نگاه کلان در راستای حل مسائل موجود در کشور، مطالعه روند پژوهش‌ها در طی زمان است. این مطالعه چندین کاربرد مهم را برای مدیریت پژوهش در کشور ایفا می‌کند. نگاهی گذشته‌نگر به پژوهش‌ها نشان از شناسایی وضعیت گذشته و تاریخی پژوهش در حوزه‌های مختلف علمی دارد. این موضوع نشانگر این است که در گذشته چه مسائلی از اهمیت پژوهشی برخوردار بوده است و چه جنبه‌هایی از علوم موردتوجه قرار گرفته‌اند. این موضوع و تهیه نقشه آن نشان می‌دهد که رشد پژوهش‌ها در یک حوزه علمی تا چه حد از تناسب مناسبی برخوردار است. از طرفی نیز آشنایی با روند پژوهش‌ها و تحلیل آن‌ها کمک می‌کند تا مسیر آتی پژوهش‌ها در یک حوزه علمی مشخص و قابل پیش‌بینی باشد. بر این اساس یکی از روش‌های مناسب در این زمینه و در راستای محورهای ذکر شده می‌تواند مطالعه وضعیت گزارش‌های پژوهشی منتشر شده باشد. بنابراین گزارش‌های پژوهشی، محدوده زمانی

مناسب که عموماً حداقل یک دهه مدنظر قرار می‌گیرد، همچنین محدود ساختن تحلیل به حوزه یا حوزه‌های موضوعی مشخص، در زمره عناصر مهم مطرح در چنین مسائلی باشد. از آنجایی که مطالعه گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران در بازه زمانی ۱۳۸۳-۱۳۹۲ تاکنون در ایران انجام نشده است لذا در این پژوهش برای تحلیل اطلاعات پایان‌نامه‌ها و رساله‌های حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، پژوهشگر بر آن است تا به بررسی جنبه‌های موضوعی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترای دفاع شده از سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ در دانشگاه‌های دولتی ایران (تهران، تربیت مدرس، علامه طباطبایی، الزهراء، شیراز، اصفهان، بیرجند، فردوسی مشهد، شهید بهشتی، خوارزمی، قم، تبریز و شهید چمران اهواز) و مقالات نمایه شده محققان علم اطلاعات و دانش‌شناسی این دانشگاه‌ها در پایگاه اطلاعاتی سایمگو بین سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۱۳ پردازد تا به گرایش موضوعات مقالات و پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران و سیر تحول و پیشرفت موضوعات در دانشگاه‌های مختلف پی ببرد. علاوه بر این از طریق تعیین گرایش هر مقوله موضوعی برای پژوهش در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی می‌توان رابطه‌ی بین پژوهش‌های قبلی، فعلی و آتی را برقرار سازد. به عبارتی دیگر می‌توان دریافت که آیا گرایش موضوعات پایان‌نامه‌ها و مقاله‌ها از روندی منطقی تبعیت کرده است یا خیر. علاوه بر این، این پژوهش کمک می‌کند که با ارائه تصویری از گرایش‌ها در انتخاب موضوعات، خلأهای موجود شناسایی شوند تا از این طریق بتوان پژوهش‌های آتی را در جهت پر کردن خلأها و نیز نیازهای جدید هدایت کرد. در این راستا هدف پژوهش حاضر تعیین تعداد پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های ارائه شده به تفکیک سال انتشار، گروه‌های موضوعی، تعیین خلأهای موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران است.

پرسش‌های پژوهش

۱. روند رشد پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران بین

سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ چگونه بوده است؟

۲. پوشش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی بین سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ چگونه بوده است؟
۳. گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی به تفکیک دانشگاه‌های دولتی ایران بین سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ چگونه بوده است؟

پیشینه پژوهش

برای مطالعه پیشینه‌های پژوهش ابتدا با استفاده از کلیدواژه‌های موضوعی مرتبط با موضوع مورد نظر به جستجو در موتورهای جستجو و پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف پرداخته شد و در نهایت موضوعات مرتبط با این موضوع مشخص شدند که در زیر به آن‌ها اشاره می‌شود. در پژوهش‌های انجام شده در حوزه تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی در بین سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۶، ۷۳۸ عنوان پایان‌نامه توسط محسن زاده (۱۳۸۱) تحلیل شد و نتایج نشان داد که موضوع اکثر پایان‌نامه‌ها کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی است همچنین ۲۵۹ عنوان پایان‌نامه توسط آذرانفر (۱۳۸۵) تحلیل شد و نتایج نشان داد که بیشترین موضوعات پایان‌نامه‌ها مواد و منابع کتابخانه‌ای است. در پژوهشی دیگر ۱۵۴ عنوان پایان‌نامه توسط حسین پناه (۱۳۸۶) تحلیل شد و نتایج نشان داد که موضوع خدمات مرجع بیشترین موضوعات پایان‌نامه‌ها را شامل می‌شود. علاوه بر این ۵۲۴ عنوان پایان‌نامه توسط سیدین و باب‌الحوادثی (۱۳۸۸) تحلیل شدند و نتایج نشان دادند که موضوع کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بیشتر از موضوعات دیگر در پایان‌نامه‌ها بررسی شده‌اند ولی در همه آن‌ها موضوعات منابع مرجع، حفاظت و رسانه‌ها و سازمان‌دهی کمتر مورد بررسی قرار گرفته‌اند و همچنین موضوعات فناوری‌های نوین، علم‌سنجی و ادبیات کودکان و نوجوانان در بررسی پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی روند صعودی داشته‌اند. علاوه بر این در حوزه تحلیل محتوای مقالات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، سلک و بزرگی (۱۳۸۹) به تحلیل ۲۹۶ مقاله منتشر شده در فصلنامه "کتابداری و اطلاع‌رسانی" و "فصلنامه کتاب" در بین سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ پرداختند و نشان دادند که موضوعات کتابخانه‌ها و مراکز منابع و ذخیره و بازیابی اطلاعات بیشتر ولی موضوعات ساختمان و تجهیزات کتابخانه‌ها در مقالات کمتر بررسی شده‌اند. همچنین

خاصه (۱۳۹۱) به تحلیل محتوای تولیدات کتابداری ایران در پایگاه Web of Science بین سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۱۱ پرداخت و نشان داد که بیشترین گرایش موضوعی مقالات به سمت فناوری اطلاعات و ارتباطات، اینترنت (موتورهای جستجو) و کتاب‌سنجی (علم‌سنجی، وب‌سنجی، تحلیل استنادی) و کمترین آن به موضوعات خدمات مرجع، مجموعه‌سازی، محیط کتابخانه، خودکارسازی کتابخانه‌ها، خدمات‌رسانی به معلولان، آرشیو و حفاظت است. همچنین در حوزه تحلیل محتوای کارگاه‌ها و همایش‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران بین سال‌های ۱۳۸۸- توسط علی‌پور و خاصه (۱۳۹۰) انجام شد و نتایج نشان دادند که ۹۵/۶۸٪ از آن‌ها مرتبط با کتابداری و اطلاع‌رسانی بوده و ۴/۳۲٪ ارتباط کمی با مباحث کتابداری و اطلاع‌رسانی داشته‌اند. همچنین نتایج نشان دادند که بیشترین کارگاه‌ها و سخنرانی‌های تخصصی برگزارشده مربوط به فهرست‌نویسی و رده‌بندی، اینترنت، نشر و ناشران و کتاب‌سنجی است.

از جمله پژوهش‌های خارجی صورت گرفته در زمینه تحلیل محتوای پایان‌نامه‌ها می‌توان به نتایج پژوهش‌های عبدو لایه^۱ (۲۰۰۲) اشاره کرد که نشان داد بیشترین موضوعات پایان‌نامه‌ها مربوط به فناوری اطلاعات است. همچنین چندراشکارا و راماسش^۲، (۲۰۰۹)، الیو و اببا^۳ (۲۰۰۹) نشان دادند که به موضوعات علم اطلاعات، کتاب‌سنجی، علم‌سنجی، اطلاع‌سنجی و مدیریت کتابخانه‌ها بیشتر پرداخته شده است ولی به موضوعاتی مانند آموزش کتابداری، حرفه کتابداری، کتابخانه‌های عمومی، تخصصی و دانشگاهی کمتر توجه شده است. در پژوهش دیگری گوپتا و باردواج^۴ (۲۰۱۰) نشان دادند که موضوع غالب پایان‌نامه‌های دکترای کتابداری کشور هندوستان مدیریت کتابخانه‌ها است. همچنین سوگی ماتو^۵ و همکارانش (۲۰۱۱) به تحلیل پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی آمریکا شمالی پرداختند و نشان دادند که موضوع تاریخ کتابخانه‌ها، تحلیل استنادی، رفتار اطلاع‌یابی، بازیابی اطلاعات و استفاده کاربران بیشترین موضوعات

1. Abdoulaye
2. Chandrashekara & Ramasesh
3. Aliyu & Abba
4. Gupta & Bhardwaj
5. Sugimoto

مورد بررسی در پایان نامه های کتابداری است. علاوه بر این زونگ^۱ و همکارانش (۲۰۱۳) به ترسیم ساختار فکری پژوهش در پایان نامه های دکترای کتابداری و اطلاع رسانی چین بین سال های ۱۹۹۴-۲۰۱۱ پرداختند و نشان دادند که تمرکز تحقیقات، بیشتر بر منابع اطلاعاتی، هستی شناسی، وب معنایی، جستجو معنایی، دولت الکترونیکی، مدیریت منابع اطلاعات، مدیریت دانش، نوآوری دانش، اشتراک دانش، سازمان دهی دانش، شبکه، خدمات اطلاعاتی نیازهای اطلاعاتی و کتابخانه های دیجیتال است. ولی به موضوع هایی چون تاریخ کتابخانه ها، فهرست نویسی و رده بندی، نمایه سازی و چکیده نویسی، دکومانتاسیون، کمتر پرداخته شده است.

علاوه بر این در حوزه تحلیل محتوای مقالات علوم کتابداری و اطلاع رسانی در خارج از کشور می توان به پژوهش های میتال^۲ (۲۰۱۱) اشاره کرد که به روند پژوهش در کتابداری و اطلاع رسانی هند پرداخت و نشان داد که تمرکز مقالات بر موضوعاتی مانند کارهای کتابخانه ای، خدمات کاربران، فهرست نویسی، مطالعات کاربران، کتابخانه های دانشگاهی، کتابخانه های عمومی، بازیابی اطلاعات، آموزش کتابداری، تجزیه و تحلیل استنادی، کتاب سنجی است. همچنین نشان داد موضوعاتی مانند کپی رایت، فناوری های کتابخانه ای، کتابخانه های دیجیتال، مخازن سازمانی، پایگاه های داده، نشریات الکترونیکی، دسترسی باز، وب ۲.۰، وب جهان گستر، اینترنت و دسترسی به اطلاعات برخی از حوزه های موضوعی جدید مورد علاقه محققان کتابداری و اطلاع رسانی هستند. همچنین رانا^۳ (۲۰۱۱) به بررسی روندهای پژوهشی در مقالات علوم کتابداری و اطلاع رسانی پرداخت و نشان داد که نشان داد که موضوعاتی مانند استفاده کاربران، مطالعه نیازهای کاربران، کتابخانه های عمومی، دانشگاهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات، بررسی کارکنان کتابخانه ها، کتاب سنجی، موضوعاتی بودند که بیشتر مورد بررسی قرار گرفته اند و موضوعاتی مانند سیستم دسترسی باز، سیستم واسپاری و کتابخانه های دیجیتال از موضوعاتی بودند که تازه به عرصه بررسی وارد می شدند. علاوه بر این لوخنده^۴ (۲۰۱۳) به

1. Zong
2. Mital
3. Rana
4. Lokhande

بررسی روند مقالات علوم علم اطلاعات و دانش‌شناسی منتشر شده در مجلات دسترسی آزاد علوم علم اطلاعات و دانش‌شناسی بین سال‌های ۲۰۰۲-۲۰۱۱ پرداخت و نشان داد که حوزه‌های موضوعی پژوهش‌های انجام شده بیشتر در مورد کتاب‌سنجی و علم‌سنجی می‌باشند.

با تحلیل پژوهش‌های انجام شده می‌توان دریافت که موضوعات مورد نظر محققان علم اطلاعات و دانش‌شناسی بیشتر برخاسته از نیازهای جامعه مورد مطالعه آنان و یا بر اساس علاقه و گرایش محققان به سمت این موضوعات در سال‌های مورد مطالعه بوده است و همچنین با توجه به ظهور فناوری‌ها و تأثیر آن بر ماهیت علم اطلاعات و دانش‌شناسی و گرایش به سمت میان‌رشته‌ای شدن علوم، هنوز هم محققان و پژوهشگران آن‌چنان که باید در پژوهش‌های خود به موضوعات جدیدتر و به‌روزتر مانند فناوری اطلاعات، اقتصاد اطلاعات، ارتباطات علمی، کتابخانه‌های دیجیتال، مدیریت اطلاعات، سازمان‌دهی اطلاعات و نشر الکترونیک که در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی مطرح است نپرداخته‌اند و موضوعاتی که در حوزه تحقیق در این رشته مطرح می‌شوند متناسب با نیازهای پژوهشی کنونی محققان و پژوهشگران علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیست همچنین با مشاهده نتایج پژوهش‌های انجام شده می‌توان دریافت که در پژوهش‌های انجام شده حوزه‌های موضوعی مواد و منابع و کتابخانه‌ها، علم اطلاعات، استفاده کاربران، مطالعه نیازهای کاربران، کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات، بررسی کارکنان کتابخانه‌ها، کتاب‌سنجی، علم‌سنجی، مراکز اطلاع‌رسانی، تاریخ کتابخانه‌ها، تحلیل استنادی، رفتار اطلاع‌یابی، بازیابی اطلاعات، استفاده کاربران و بیشتر مورد بررسی واقع شده‌اند که هم نشان از پراکندگی و تنوع موضوعات پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران بوده و هم متناسب با ماهیت میان‌رشته‌ای شدن رشته و پیشرفت‌های کنونی فناوری است. با این حال بررسی روند رشد مطالعات انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد که موضوعات مهم پژوهشی، رفتار علمی محققان و الزامات پژوهشی ناشی از ظهور فناوری‌های مربوطه در این زمینه است.

روش شناسی پژوهش

با توجه به تلاش در شناسایی وضعیت پژوهش‌ها در ایران این پژوهش از نوع توصیفی است و از رویکرد تحلیل محتوا برای تعیین گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی ۱۳ دانشگاه دولتی ایران (تهران، تربیت مدرس، علامه طباطبایی، الزهراء، شیراز، اصفهان، بیرجند، فردوسی مشهد، شهید بهشتی، خوارزمی، قم، تبریز و شهید چمران اهواز) استفاده کرده است. علت انتخاب دانشگاه‌های دولتی تأثیرگذاری بالای آن‌ها در علوم اطلاعات و دانش‌شناسی، سابقه بالای ارائه این حوزه علمی و نیز توزیع متناسب آن‌ها در سطح کشور بود. ابزار گردآوری داده‌ها در این مطالعه سیاهه واریسی به‌دست‌آمده از طریق تهیه فهرستی از موضوعات به‌کاررفته در پایان‌نامه‌ها و مقاله‌ها است که از طریق مراجعه به دانشکده‌های کتابداری و جستجو در سایت پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) و سایت‌های مرتبط دیگر درباره موضوع پژوهش است. همچنین برای به دست آوردن مقالات نوشته‌شده به زبان انگلیسی توسط محققان علم اطلاعات و دانش‌شناسی از پایگاه اطلاعاتی سایمگو^۱ استفاده شد. برای تعیین گرایش موضوعات پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران ابتدا از طریق کلیدواژه‌هایی مانند پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی و غیره به جستجوی اطلاعات در سایت‌های مختلف و یا با مراجعه به دانشکده‌ها و گروه‌های آموزشی علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌ها پرداخته شد و بر اساس آن ۷۴۹ پایان‌نامه نوشته‌شده توسط دانشگاه‌های دولتی ایران بازیابی شد و بعد از آن واژه‌های موضوعی از عناوین پایان‌نامه‌ها، کلیدواژه‌ها و چکیده آن‌ها انتخاب شد تا بر اساس نظام موضوعی چکیده علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری^۲ تحلیل شوند. همچنین برای مشخص کردن سیر موضوعات مقاله‌های محققان علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران در پایگاه سایمگو ابتدا با استفاده از جستجوی پیشرفته و محدود کردن جستجو به کشور ایران و وابستگی

1. <http://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=0748-5786&tip=iss>
2. Library and Information Science and Technology Abstract (LISTA) <http://www.ebscohost.com/academic/library-information-science-and-technology-abstracts>

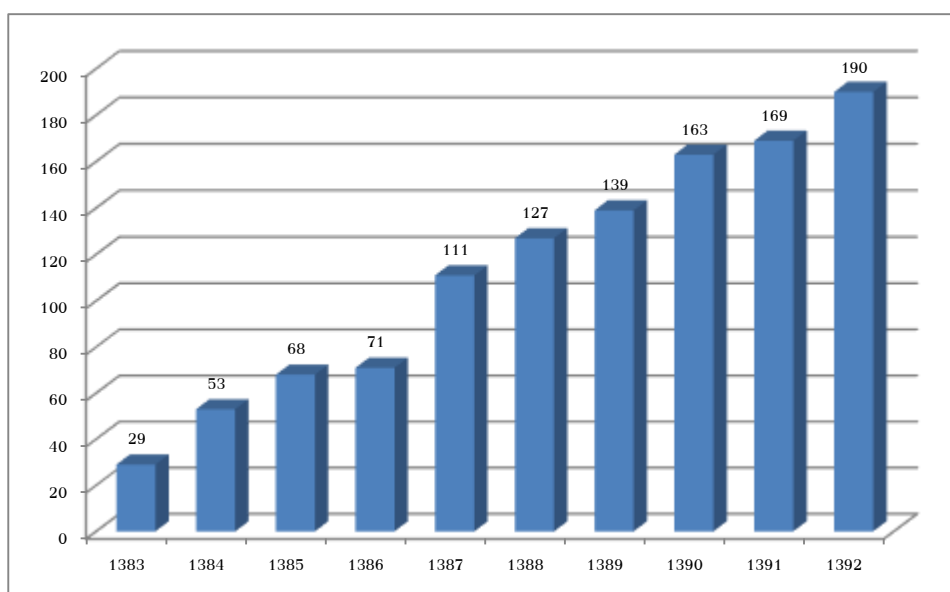
سازمانی به دانشگاه‌های دولتی مذکور ۳۷۱ عنوان مقاله بین سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۱۳ بازیابی شد و چون پایگاه سایمگو داده‌های خود را از پایگاه اسکوپوس^۱ می‌گیرد لذا برای استخراج اطلاعات تولیدات علمی (مقالات) دانشگاه‌ها بر اساس محدود کردن جستجو به کشور ایران و وابستگی سازمانی دانشگاه‌ها و گرایش موضوعی رشته کتابداری و علم اطلاعات در داخل حوزه علوم انسانی به جستجو پرداختیم تا میزان تولیدات هر یک از دانشگاه‌ها مشخص شود. برای مشخص کردن پوشش موضوعی مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها و تحلیل اطلاعات آن‌ها در طول زمان، از طبقه‌بندی موضوعی پایگاه اطلاعاتی لیستا که دارای ۶ طبقه موضوعی (کتاب‌سنجی، فهرست‌نویسی، رده‌بندی، مدیریت اطلاعات، کتابداری و بازیابی اطلاعات) بود استفاده شد و همچنین با ادغام موضوعات فهرست‌نویسی و رده‌بندی در یک طبقه و اضافه کردن دو طبقه موضوعی دیگر مانند منابع چاپی و الکترونیکی و فناوری اطلاعات به طبقه موضوعی لیستا برای طبقه‌بندی موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران بین سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ استفاده شد و تجزیه و تحلیل اطلاعات آن‌ها با استفاده از نرم‌افزار اکسل انجام شد. به منظور جلوگیری از پراکندگی موضوعات پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی، موضوعات در ۷ گروه موضوعی کلی جای داده شد و در نهایت طرح زیر شکل گرفت: ۱- کتاب‌سنجی شامل تحلیل استنادی، وب‌سنجی، اطلاع‌سنجی، علم‌سنجی و ارتباطات علمی ۲- بازیابی اطلاعات شامل خدمات مرجع، نظام‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات، مهارت اطلاع‌یابی کاربران و نیازهای اطلاعاتی کاربران ۳- کتابداری شامل کتابخانه‌ها، کتابخانه‌های دانشگاهی، آموزشگاهی، عمومی، دیجیتال، اختصاصی و کودکان، تحقیق در کتابداری، شرح وظایف کتابداران و آموزش کتابداری ۴- منابع چاپی و الکترونیکی ۵- فهرست‌نویسی و رده‌بندی ۶- تکنولوژی اطلاعات ۷- مدیریت اطلاعات

لازم به ذکر است که برای جلوگیری از طولانی شدن متن و به علت کمی فراوانی موضوعات فرعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی فقط برای ۷ رده اصلی نمودار

و جدول طراحی شد. با توجه به سؤالات مطرح شده در بالا در ادامه و در بخش بعدی به ترتیب، به بررسی این سؤالات می پردازیم.

یافته های پژوهش

پرسش اول: روند رشد پژوهش های علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه های دولتی ایران بین سال های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ چگونه بوده است؟

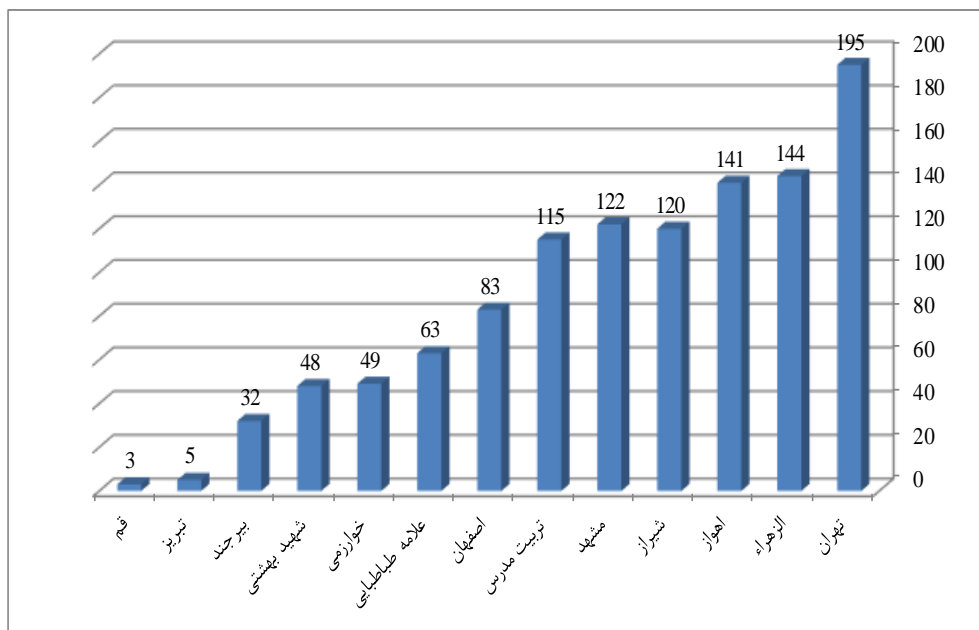

نمودار ۱. روند رشد پژوهش های علم اطلاعات و دانش شناسی بین سال های ۱۳۸۳-۱۳۹۲

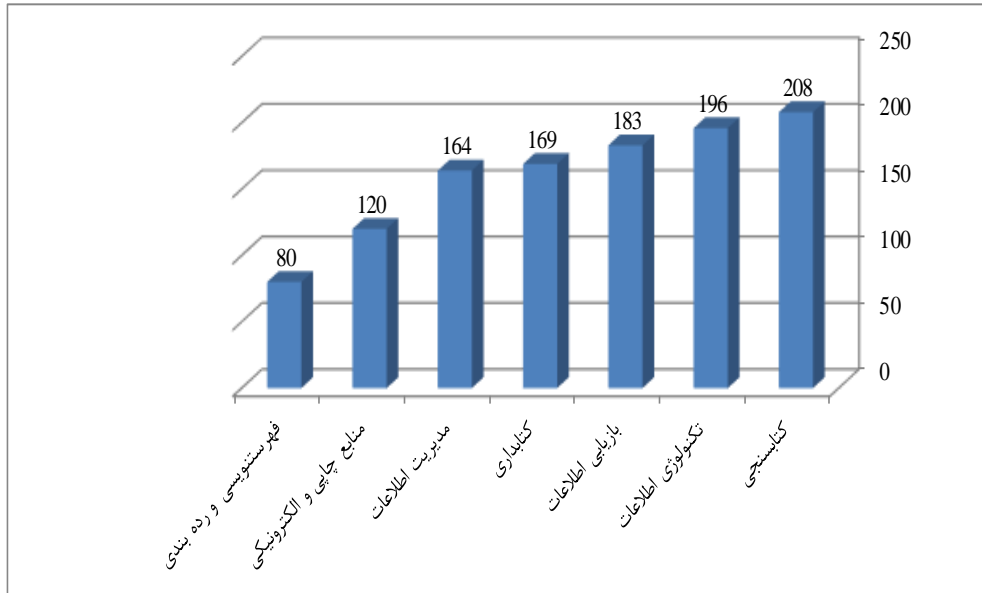
یافته های شکل ۱ نشان می دهند که بیشترین تعداد پژوهش ها با ۱۹۰ عنوان مربوط به سال ۱۳۹۲ است و کمترین آن ها با ۲۹ عنوان مربوط به سال ۱۳۸۳ است که بیانگر روند رشد صعودی پژوهش های علم اطلاعات و دانش شناسی ایران بین سال های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ است. در کل می توان گفت که علت اصلی رشد صعودی پژوهش های علم اطلاعات و دانش شناسی ایران بین سال های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ می تواند ناشی از پذیرش زیاد دانشجو در مقاطع مختلف تحصیلی و به همراه آن افزایش فارغ التحصیلان دانشگاهی در این رشته در مقاطع تحصیلات تکمیلی، یا دادن امتیاز برای تولید مقاله جهت ارتقای اساتید و ملزم کردن دانشجویان برای ارائه مقاله از پایان نامه های خود بوده است.

یافته‌ها در زمینه توزیع و درصد پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی به تفکیک بر اساس دانشگاه‌های دولتی در شکل ۲ نشان داده شده است:

بر اساس یافته‌های شکل ۲ بیشترین پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران با ۱۹۵ عنوان مربوط به دانشگاه تهران و کمترین آن با ۳ عنوان مربوط به دانشگاه قم است. از یافته‌های شکل بالا می‌توان دریافت که دانشگاه‌های تهران، شهید چمران اهواز، شیراز، تربیت مدرس، الزهراء و فردوسی مشهد در زمینه پذیرش دانشجوی در سطح تحصیلات تکمیلی دارای فراوانی بیشتری بوده و لذا پژوهش‌های بیشتری در آن‌ها تدوین شده است ولی دانشگاه‌های علامه طباطبائی، بیرجند، شهید بهشتی، اصفهان، خوارزمی، تبریز و قم به علت قدمت کم در پذیرش دانشجوی در سطح تحصیلات تکمیلی دارای فراوانی کمتری در تولید علمی بوده‌اند.

شکل ۲. توزیع پژوهش‌های انجام‌شده در دانشگاه‌های دولتی ایران

شکل ۳. توزیع پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران برحسب موضوع پرسش دوم: پوشش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران بین سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ چگونه بوده است؟

یافته‌های شکل ۳ نشان می‌دهند که موضوع کتاب‌سنجی با ۲۰۸ عنوان بیشترین حوزه موضوعی مورد مطالعه در پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی در دانشگاه‌های دولتی ایران است و کمترین موضوع مورد مطالعه نیز موضوع فهرست‌نویسی و رده‌بندی با ۸۰ عنوان است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهند که محققان علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران توجه بیشتری نسبت به موضوع کتابداری در مقایسه با حوزه‌های موضوعی دیگر پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی نشان داده‌اند ولی به موضوعات جدیدتر مانند تکنولوژی اطلاعات، نشر الکترونیک و مدیریت اطلاعات که موضوعات به‌روزتری در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی به حساب می‌آیند در مقایسه با موضوع کتابداری کمتر توجه شده است.

پرسش سوم: گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی به تفکیک دانشگاه‌های مختلف از سال ۱۳۸۳-۱۳۹۲ چگونه بوده است؟

شهدید بهشتی	۵	۱۰/۴۲	۱۰	۲۰/۸۳	۱۲	۲۵	۱۱	۲۲/۹۲	۲	۴/۱۷	۴	۸/۳۳	۴	۸/۳۳	۴۸	۴/۲۹
بیرجند	۷	۲۱/۸۸	۵	۱۵/۶۴	۸	۲۵	۶	۱۸/۷۵	۱	۳/۱۳	۱	۳/۱۳	۴	۱۲/۵۰	۳۲	۲/۸۶
تبریز	۱	۲۰	۲	۴۰	۱	۲۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۰	۵	۰/۴۵
قم	۰	۰	۰	۰	۲	۶۶/۶۷	۱	۳۳/۳۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶	۰/۳۷
کلی	۱۶۹	۱۰	۱۸۳	۱۰	۲۰۸	۱۰	۱۹۶	۱۰	۲۰	۱۰	۸	۱۰	۱۶۴	۱۰	۱۲۰	۱۰

بنا بر یافته‌های جدول ۱، بیشترین گرایش موضوعی پژوهش‌های حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی تهران، تربیت مدرس، شهید بهشتی، قم و بیرجند به موضوع کتاب‌سنجی و بیشترین گرایش موضوعی دانشگاه الزهراء به موضوع کتابداری است. همچنین بیشترین گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی اهواز، مشهد و شیراز به موضوع تکنولوژی اطلاعات و بیشترین گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های علامه طباطبایی و اصفهان به موضوع مدیریت اطلاعات و گرایش موضوعی پژوهش‌های دانشگاه خوارزمی به موضوع بازیابی اطلاعات است. علاوه بر این کمترین گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های تهران، الزهراء، اهواز، شیراز، تربیت مدرس، اصفهان و خوارزمی به موضوع فهرست‌نویسی است ولی کمترین گرایش پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های فردوسی مشهد، علامه طباطبایی و بیرجند به موضوع منابع چاپی و الکترونیکی است. نکته قابل توجه در جدول ۱ آن است که پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران از پراکندگی موضوعی بیشتری برخوردارند و در کل میزان گرایش محققان هر دانشگاه نسبت به دانشگاه دیگر فرق می‌کند. همچنین موضوع فهرست‌نویسی و رده‌بندی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی نسبت به دیگر موضوعات خیلی کم مورد تحقیق و پژوهش قرار گرفته و

دانشگاه‌های قم و تبریز دارای کمترین میزان پژوهش در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی بوده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به تغییرات ناشی از ظهور اینترنت و فناوری‌های جدید در جهان امروزی وظایف مؤسسات آموزش عالی و دانشگاه‌ها در حوزه پژوهشی بخصوص در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی متحول شده و موضوعات پژوهشی جدیدتری در این رشته مطرح کرده است که نیازمند تحقیق پژوهشگران برای پاسخگویی به نیازهای جامعه پژوهشی‌شان است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که محققان علم اطلاعات و دانش‌شناسی با انتخاب موضوعاتی مانند بازیابی اطلاعات، کتاب‌سنجی، تکنولوژی اطلاعات و مدیریت اطلاعات در پژوهش‌های خودشان (پایان‌نامه‌ها و مقالات) اگرچه متأثر از پیشرفت‌های حاصل از فناوری بوده‌اند ولی حرکت با این پیشرفت‌ها آن‌چنان که باید در موضوعات پژوهشی علم اطلاعات و دانش‌شناسی باید مطرح شوند مورد توجه قرار نگرفته است. همچنین گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران منطبق با نظام موضوعی لیستا بوده و دانشجویان و اساتید به پژوهش در این موضوعات علاقه بیشتری نشان داده‌اند ولی در حوزه‌های موضوعی نشر الکترونیکی، فهرست‌نویسی و رده‌بندی اطلاعات با اینکه مسائل و موضوعات جدیدی مانند هستی‌شناسی‌ها، ابر داده‌ها، تجارت الکترونیک و فولکسونومی‌ها مطرح شده، دانشجویان و اساتید نسبت به موضوعات قبلی کمتر علاقه نشان داده‌اند این‌ها نشانگر آن است که به این موضوعات در پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران توجه کمتری شده است، شاید علت این امر را نوپا بودن این رشته، نیاز جامعه در برهه‌های زمانی مختلف در ایران تلقی کرد که هنوز هم موضوعات پژوهشی این رشته متمایل به برآوردن نیازهای سنتی جامعه است. همچنین یافته‌ها نشان دادند که گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی ایران روزبه‌روز به سمت تکنولوژی اطلاعات گرایش پیدا می‌کنند که پیشرفت ناشی از فناوری باعث تغییر در هویت رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی شده و رشته را به سوی میان‌رشته‌ای شدن سوق می‌دهد. با مقایسه نتایج این پژوهش با پژوهش‌های انجام شده می‌توان دریافت که نتایج

پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های محسن زاده (۱۳۸۱)، حسین پناه (۱۳۸۶)، خاصه (۱۳۹۱)، آذرانفر (۱۳۸۵)، عبدولایه (۲۰۰۲)، الیو و ابا (۲۰۰۹)، سوگی ماتو (۲۰۱۱) و رانا (۲۰۱۱) همسو است ولی نسبت به نتایج پژوهش زونگ (۲۰۱۳)، میتال (۲۰۱۱) و لوخنده (۲۰۱۳) مغایر است چراکه در پایان‌نامه‌ها و مقالات علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران به موضوعاتی مانند منابع اطلاعاتی، هستی‌شناسی، وب معنایی، جستجو معنایی، دولت الکترونیکی، مدیریت منابع اطلاعات، نوآوری دانش، اشتراک دانش، سازمان‌دهی دانش، شبکه، خدمات اطلاعاتی و کتابخانه‌های دیجیتال کمتر پرداخته شده است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود:

- اساتید و صاحب‌نظران علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشجویان و پژوهشگران را به سمت حوزه‌های تحقیقی به‌روزتر تشویق کرده و تلاشی وافر برای انجام پژوهش در حوزه‌های موضوعی جدید و موضوعاتی که در پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی کمتر مورد بررسی قرار گرفته‌اند مبذول دارند تا به ارتقاء کمی و کیفی تحقیق در این رشته منجر بشود. از طرفی نیز در این زمینه باید مسائل و مشکلات بومی موجود در جامعه نیز شناسایی شده و مورد توجه قرار گیرند تا پژوهش‌ها در راستای نیازهای جامعه و توسعه علوم در این حوزه باشند.

- در راستای بهبود وضعیت پژوهش‌ها در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی ضروری است تا موضوعات پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مقالات و پژوهش‌های انجام‌شده در ایران آسیب‌شناسی شوند.

- بانک اطلاعاتی تخصصی برای پایان‌نامه‌ها و پیشنهادهای پژوهشی طراحی شود تا به دانشجویان در انتخاب موضوع و جبران خلأهای پژوهشی همچنین جهت جلوگیری از انجام پژوهش‌های تکراری کمک کند.

- موضوعات پژوهشی مهم بر اساس نیاز حوزه علمی و جامعه اولویت‌بندی شوند.

- تحقیق بیشتر بر روی موضوعاتی مانند هستی‌شناسی، وب معنایی، جستجوی معنایی، دولت الکترونیکی، مدیریت منابع اطلاعات، مدیریت دانش، نوآوری دانش، اشتراک

مطالعه گرایش موضوعی پژوهش‌های علم اطلاعات و ...

دانش، سازمان‌دهی دانش، شبکه، خدمات اطلاعاتی، نیازهای اطلاعاتی و کتابخانه‌های دیجیتال انجام پذیرد.

- بررسی تطبیقی موضوعات مطرح در پایان‌نامه‌ها در سطح ملی و بین‌المللی در محدوده زمانی بیشتری (مانند ربع قرن یا نیم‌قرن) انجام شود.

- تشویق دانشجویان برای انجام موضوعات پژوهشی اولویت‌دار انجام پذیرد.

- زمینه‌های لازم برای تعامل بیشتر پژوهشکده‌ها و دانشگاه‌ها برای تحقیقات میان‌رشته‌ای فراهم شود.

منابع

آذرانفر، جوانه (۱۳۸۵). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی فارغ‌التحصیلان داخل کشور و فارغ‌التحصیلان خارج از کشور موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران.

حسین پناه، علی (۱۳۸۶). بررسی گرایش موضوعی و روش پژوهش پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران از سال ۱۳۷۹-۱۳۸۵. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشگاه تهران، تهران.

خاصه، علی‌اکبر (۱۳۹۱). تحلیل محتوای تولیدات کتابداری ایران در پایگاه Web of Science: در کجای کتابداری جهان قرار داریم؟. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۵ (۳)، ۱۴۵-۱۷۰.

سلک، محسن؛ بزرگی، اشرف السادات (۱۳۸۹). تحلیل محتوای مقالات منتشر شده در دو نشریه فصلنامه "کتابداری و اطلاع‌رسانی" و "فصلنامه کتاب" در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶. فصلنامه دانش‌شناسی، ۱۰، ۲۵-۴۰.

سیدین، سید مهرداد؛ باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۸۸). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران

- شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز و همدان در سال های ۱۳۷۲-۱۳۸۶. پیام کتابخانه، ۱۵(۱)، ۹۵-۱۲۱.
- علی پور، امید؛ خاصه علی اکبر (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کارگاه‌ها و همایش‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران دوره سوم: سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۶. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۴ (۴)، ۹-۳۵.
- لونبرگ، فردریک؛ آیری، بوری (۱۳۹۳). روش‌شناسی تحقیق و نگارش پایان‌نامه در علوم اجتماعی، رفتاری و مدیریت: چگونه یک پایان‌نامه یا رساله موفق بنویسیم. (وجه الله قربانی زاده، سید محمدتقی حسینی مرام، مترجمان). تهران: انتشارات بازتاب.
- محسن زاده کواریم، افسانه (۱۳۸۱). تعیین تجربی معادله فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تا پایان سال ۱۳۸۱. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشگاه تهران، تهران.
- Abdoulaye, K. (2002). Research trends in library and information science at the International Islamic University Malaysia. *Library Review*, 51(1), 32-37.
- Aliyu, Y. & Abba, T. (2009). Analytical Study of Master of Library Science Dissertations at the University of Maiduguri, Nigeria. *Library Philosophy & Practice*, 11(1), 1-6.
- Sugimoto, C. R., Li, D., Russell, T. G., Finlay, S. C., & Ding, Y. (2011). The shifting sands of disciplinary development: Analyzing North American Library and Information Science dissertations using latent Dirichlet allocation. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(1), 185-204.
- Chandrashekar, M. & Ramasesh, C. P. (2009). Library and Information Science Research in India. *Asia- Pacific Conference on Library & Information Education & Practice*, 530-537.
- Gupta, D. K., & Bhardwaj, K. (2010). Library management research in Indian universities. *Annals of library and information studies*, 57(4), 333-338.
- Lokhande, R. S. (2013). Content Analysis of Open Access LIS Journal "ALIS" (2002 - 2011). *International Journal of Information Dissemination and Technology*, [online]. Available: <http://eprints.rclis.org/18283/1/Content%20Analysis%20of%20Open%20Access%20LIS%20Journal%20%27ALIS%27%202002-2011.pdf> (accessed 10 June 2014).

- Mittal, R. (2011). Library and information science research trends in India. *Annals of Library and Information Studies*, 58(4), 319-325.
- Rana, R. (2011). Research trends in library and information science in India with a focus on Panjab University, Chandigarh. *The International Information & Library Review*, 43(1), 23-42.
- Zong, Q. J., Shen, H. Z., Yuan, Q. J., Hu, X. W., Hou, Z. P., & Deng, S. G. (2013). Doctoral dissertations of Library and Information Science in China: A co-word analysis. *Scientometrics*, 94(2), 781-799.